

Kékesi Márk Zoltán

Dimitrie Gusti és a bukaresti monografikus szociológiai iskola

1. Gusti rövid életrajza, munkásságának főbb állomásai

„Dimitrie Gusti (1880-1955) román idealista szociológus és filozófus. A bukaresti monografikus iskola megalapítója. A voluntarizmusban járatos lévén, Gusti úgy vélte, hogy a szociális akarat meghatározó lehet a társadalmi fejlődés tekintetében. A szociális valósággal kapcsolatos nézetei meglehetősen eklektikusak voltak: a valóság (gazdasági, kulturális, jogi és politikai) események sora, amelynek ténylegesen létező társadalmi megnyilvánulási formái vannak. Úgyis, mint város, falu, család, stb. Gusti állította, hogy ezeket az eseményeket több (pl. kozmikus, biológiai, pszichikai és történelmi) tényező együttes hatása befolyásolja, és megalkotta a „szociális pluralizmus” törvényét. A független környezetek, amelyekre Gusti a társadalmat lebontja, az empirizmus iránti elkötelezettségére és a fő szociológiai kategóriákról való tudatlanságára utalnak. Megalapítója és irányítója volt a román falu életét feltáró monográfiái mozgalomnak, amelyek a két világháború közötti időszakban hozzájárultak a román paraszti életforma, fogyasztás és kultúra magasabb szintű megismeréséhez (...) Főbb művei: *A háború szociológiája* (1935) és *A szociológia problémái* (1940)”.

A fenti idézet egy, a világhálón talált román tudományos almanachból származik.¹ Dimitrie Gusti 1880. február 13-án született Iași-ban, az akkor már egységes román királyság egyik legnépesebb városában, az egykori moldvai fejedelemség székhelyén. Elemi és középiskolai tanulmányait szülővárosában végezte, majd 1898-ban beiratkozott a iași-i egyetem bölcsészeti, jog- és államtudományi karára. Szülőföldjét hamar elhagyta, egy évvel később már a berlini egyetem hallgat filozófiát. Itt ismerkedik meg a társadalomtudományokkal, közelebbre a szociológiával. Ez utóbbi tudomány alapjait olyan neves előadóktól sajátítja el, mint Georg Simmel, Gustav von Schmoller és Wilhelm Dilthey.

Gusti egyetemi tanulmányainak kezdetén, kortársaihoz hasonlóan, még előszeretettel ingadozott a különböző társadalomtudományok között. 1900-tól a lipcsei egyetemen folytatja tanulmányait, ahol a kísérleti pszichológia atyjától, Wilhelm Wundtól sajátít el ismereteket. Ugyanitt jogfilozófiát és társadalom-gazdaságtant hallgat. Saját visszaemlékezései arra engednek következtetni, hogy nagyfokú szociológiai realizmusa – ami később a terepkutatásokban mutatkozott meg igazán – a lipcsében töltött évek alatt fejlődött ki, elsősorban Wundtnak és a társadalomgazdaságtant oktató Karl Büchernek köszönhetően. Ugyancsak nagy hatást gyakorolt rá Goethe is; Gusti a társadalomtudományok művelése mellett előszeretettel olvasott szépirodalmi műveket. 1904-ben Lipcsében elnyeri a doktori címet *Egoizmus és altruizmus. A praktikus akarat szociológiai motivációjához* című munkájával.² Ekkor már világosan látszik, hogy az eleinte a diszciplínák között csapongó tudós meglegelte az igazi tudományát: a szociológiát.

1905-től Gustit ismét a berlini egyetemen találjuk, ahol Gustav von Schmoller szemináriumain vesz részt, majd rövid időre visszatér Romániába. A iași-i egyetemen tanári állásra pályázik az ókori filozófia és az etika tanszékeken, sikertelenül. A szülőhazát ismét otthagyva a cél ezúttal Párizs lett. 1908-tól már Émile Durkheim szociológiáját tanulmányozza. 1909-ben megírja *A társadalomtudományok, a szociológia, a politika és az etika a maguk egységes összefüggésében. Bevezető megjegyzések egy rendszerhez* című

¹ Az eredeti angol nyelvű szöveg fordítása.

² A doktori disszertáció eredeti német címe a következő: *Egoismus und Altruismus. Zur soziologischen Motivation der praktische Willens.*

munkáját.³ Egy évvel később megszerzi az áhított katedrát szülővárosában, és az egyik általa vezetett szociológiai szemináriumon az 1910/11-es tanévben már javasolja egy moldvai falu monográfiájának az elkészítését. 1915-től a iași-i egyetem rendes tanárának nevezik ki, megjelenik a *Háború szociológiája* (Sociologia războiului) című munkája. Az első világháború után a jászvásári bölcsészkar dékánja lesz, és egyben a korabeli román szociológia központi figurája: megalakítja a *Társadalmi tanulmányok és reform társaságát* (Asociația pentru studiul și reforma socială), amely később felveszi a *Román Társadalmi Intézet* (Institutul Social Româna) nevet. Megválasztják a román akadémia levelező, majd egy évvel később rendes tagjának. 1920-ban otthagyja szülővárosát, és a cseperedő modern román állam egyre nagyobb kulturális befolyással bíró fővárosába költözik, a bukaresti egyetem szociológiai, etikai, politikai és esztétikai karán kap tanári állást.

A gyakorlatban az első lépés 1925-ben következik be. A Dolj megyei Goicea Mare faluban elkezd az első interdiszciplináris terepkutatást. Később az ország több, eltérő földrajzi adottságokkal és társadalmi viszonyokkal rendelkező részén is megkezdődnek a monografikus felmérések, így többek között Rușuțel (Brăila megye), Nereju (Putna megye), Fundul Moldovei (Câmpulung megye) és Drăguș (Fogaras megye) falvakban. Ezek a települések voltak hivatottak reprezentálni a román falu archetípusait. Gusti igyekezett úgy kiválasztani a vizsgálandó falvakat, hogy azok egyaránt reprezentálják a hegyvidéki, az alföldi, a folyóparti – vagyis a különböző természeti adottságokkal rendelkező – települések sajátos vonásait. A korabeli román társadalomban a városi lakosság a népességnek csupán a töredékét tette ki, komolyabb (és erőszakos) iparosítás, urbanizáció csupán a második világháború után következett be. Ennek megfelelően a lakosság túlnyomó többsége az agrárszektorban élt és dolgozott. A romániai társadalom elsődleges szegmense tehát a parasztság, a legelterjedtebb életforma pedig a mezőgazdasági fizikai munka és a háztáji gazdálkodás volt. Gusti kutatásaiban érthető okokból ezt a rurális-paraszi réteget vették célba.

Az 1930-as romániai népszámlálás lebonyolításában is fontos szerepet játszott. A lakosságfelmérés eszmei időpontja december 29.-re esett. A népszámlálás főigazgatója Sabin Manuilă, a népszámlálási bizottság elnöke – és egyben a tudományos munkálatok vezetője – Dimitrie Gusti volt. Az eredmények közzétételét 1934-ben kellett volna megkezdeni, ám az adatfeldolgozást, majd a nyomdai munkálatokat a felmerült technikai nehézségek és a megfelelő anyagi alapok hiánya késleltették. Az adatok publikálására végül is 1938–1940 között, tíz vaskos kötetben került sor. Az etnikai adatokat részletező kötet bevezetőjében Sabin Manuilă részletes tájékoztatást ad a népszámlálási bizottság által – nem minden vita nélkül – elfogadott tudományos alapelvekről, s a lefolytatott munkálatok néhány gyakorlati szempontjáról. Ezek – maradéktalanul érvényesítésük esetén – ma is irányadók lehetnek a román nemzetiségstatisztika művelői számára. 1936-ban megalapítja a *Sociologie Românească* című folyóiratot. Létrehozza Bukarestben a román falumúzeumot, ami a különböző romániai tájak jellegzetes épületeit és használati tárgyait, bútorait, népművészeti értékeit mutatta (és mutatja be). Az egyik elsőként vizsgált falu, *Nereju* monográfiája 1939-ben jelenik meg. Az Antonescu marsall vezette diktatorikus romániai fasiszta rezsim nem hagyta Gustit kibontakozni, hiába választják meg professzornak a New York-i School of Social Research-ben. 1944-től viszont már a Román Tudományos Akadémia elnöke. Megjelenik a 60 romániai falu helyzetét elemző nagy monografikus tanulmánykötet, amelynek szintetizáló előszavát Gusti írja. A negyvenes években több ízben meghívják Amerikába, így többek között a chicagói egyetemen, a Harvardon és a Yale-en tart előadásokat a monografikus módszerről.

³ A mű eredeti német címe a következő: *Sozialwissenschaften, Soziologie, Politik und Ethik, in ihren einheitlichen Zusammenhang. Prolegomene zu einem System*. Ennek a gondolatnak a jegyében született meg az az idézet, ami a róla szóló egyik könyv mottójaként is szolgál: „a konkurencia csak emberek között létezik, a tudományok csak az együttműködést ismerik”.

A háború utáni modernizációs teóriák és a klasszikus kommunista ideológia által egyaránt pusztulásra ítélt parasztság újbóli felfedezését a kommunista Keleten működő marxista kritikai értelmiség örömmel üdvözölte. A modernizáció, a modernizációs elméletek és a szövevényes bürokráciák alternatíváját vélték felfedezni az antropológiai indíttatású bírálat mögött. A kritikai marxizmus a kommunizmus évtizedeiben is szívesen flörtölt a felszín alatt a romantikus, államellenes, bürokráciaellenes és antikapitalista populizmus szellemével. Az erősen parasztpárti baloldaliságnak számos közép-európai országban volt a század elejéig visszanyúló hagyománya. Dimitrie Gusti nagy hatást gyakorolt az 50-es és 60-as évek román értelmiségére is. Egyik legnevesebb tanítványa, Henri H. Stahl, marxista meggyőződése ellenére – vagy tán éppen azért – élete végéig a paraszti önkormányzat, a faluközösség és a közös javak rendíthetetlen híve maradt. 1958 és '65 között adta közre háromkötetes szintézisét a hagyományos faluközösségekről, amely – sok új hívet szerezve a falusi önszerveződés eszméjének – rövidesen franciául és angolul is napvilágot látott.

Gusti életének utolsó nagy munkájába, az ipari vállalatok monografikus kutatásába még belefog, a kutatás tervét elkészíti. A nagyszabású munka azonban nem fejeződhetett be. Dimitrie Gusti 1955. október 30-án hunyt el. A bukaresti egyetem internetes honlapja következőképp mutatja be a szociológia tanszék hagyományait: „a legérdekesebb talán a rurális szociológiáról való értekezés a Bukaresti Egyetemen, amelynek a témában igen régre visszanyúló tradíciója van. A rurális monográfiák romániai iskolája, amelyet Dimitrie Gusti professzor alapított és vezetett a két világháború között, és amelyet Henri Stahl professzor vitt tovább, nemzetközi figyelemnek és elismerésnek örvend egyedi módszereinek, megszámlálhatatlan mennyiségű monográfiájának és esettanulmányának, valamint módszertani újításainak köszönhetően. Ez helyezte föl Romániát a világ 'szociológiai térképére'. Ez alapozta meg azt a bázist, amelyből ma is sokan tanulhatnak, és amelyre a mai román szociológusok a jövőt építhetik”.⁴

A bukaresti szociológia megteremtője a monografikus módszert nem öncélúan művelte. A célja a társadalom megváltoztatása volt. A trianoni békeszerződéssel létrejött Nagy-Romániát a tudós valódi európai állammá kívánta kovácsolni. Ebben a tevékenységében a Fundația Regală nevű román királyi alapítvány is támogatta. Dimitrie Gusti 1946-ban kiadott egyik nagy és alapvető munkájának címe így hangzik: *Sociologie militans. Cunoastere și acțiune în serviciul națiunii* (Harcos szociológia. Megismerés és cselekvés a nemzet szolgálatában). Az önismeret tehát a társadalomépítő akarat eszköze, az értelmiségi (hivatástudatos) szolgálat célja pedig nem kevesebb, mint az állam egészének megreformálása. Ebben az összefonódásban helyet kaphat perspektivikusan a korporációs szerkezet megalkotása is.

2. A monográfiai kutatások elméleti alapjai

Gusti azonos című esszéje kíván választ adni a felmerülő kérdésekre. Hiánypótló műről van szó, ezt maga a szerző is elismeri: a kutatások elméleti alapjának tisztázása nélkül nem lehet belevágni a vizsgálatokba.

Az alapgondolat az, hogy a társadalomtudományok kapcsán tisztázni kell a szociológia, az etika és a politika közötti viszonyt. Ez nemcsak arra szolgál, hogy kimutassa a közöttük lévő nézőpontbeli vagy módszertani különbségeket, hanem arra is, hogy föltárja a közöttük lévő szerves kapcsolatot és egymást kölcsönösen kiegészítő mivoltukat. Az emberi elme ugyanis kétféleképpen (kétféle megismerő magatartással) fordulhat a társadalmi valóság felé: vagy megállapítja a társadalmi valóság adott pillanaton belüli állapotát, és ez esetben azt igyekszik kutatni, miképpen létezik a társadalmi valóság: így tehát megállapító ítéleteket

⁴ A fordítást az angol nyelvű eredeti szöveg alapján készítettem.

fogalmaz meg; vagy pedig a valóságot az erkölcsi eszményekhez való viszonyában értékeli, rámutatva arra, milyennek kell(ene) lennie, ilyenkor következőképp értékítéletekkel dolgozik. Gusti szerint mindkét magatartást érvényesíteni lehet kora romániai valóságával kapcsolatban. Az említett két megismerési modellnek két társadalomtudomány felel meg: a megállapító és magyarázó tudomány, a *szociológia* és az értékelő ill. értékesítő tudomány, az *etika*. Ez utóbbi a társadalmi élet normáinak, céljainak és erkölcsi eszményeinek tudománya, vagyis a *jövő*, az *eszményi társadalom* tudománya. A kettő között húzódik a *politika* tudománya. Ez nem más, mint „...a mai társadalmi valóság átalakítását célzó tevékenység, az erkölcsi eszménynek megfelelően, vagyis a társadalmi erkölcsi értékek és normák megvalósítására irányuló tevékenység, az ehhez szükséges eszközök rendszere” (Gusti 1976: 99). E három tudomány nem olvad össze egyetlen tudományban sem, de teljes mivoltukban sem szabad szétválasztani őket.

Az elméleti alapok után Gusti rátér szociológiai rendszerének bemutatására. Mint láttuk, a szociológia tárgya a jelenlegi társadalmi valóság vizsgálata. Ennek csupán egy apró szegmensét képezheti egy falu monografikus kutatása. A társadalom tulajdonképpen négy megnyilvánulás – a gazdasági, a szellemi, a jogi és a politikai – szintetikus összessége. A társadalmi valóság a tudatos tevékenység területe, ahol az emberi akarat célokat követ, eszközöket működtet, ahol a tettek értelmet nyernek. Az akarat tehát a társadalmi valóság lényege. A társadalom fenomenológiai létét a társadalmi egységek és a társadalmi folyamatok alkotják. Ezek azonban egyetlen valóságot alkotnak, így ezeket nem kell különálló realitásnak tartanunk. A társadalmi akarat szüli a közös életet, amely a viszonyok egységes rendszerében, a társadalmi egységben folyik, és az idők során különböző társadalmi folyamatoknak van alárendelve. Társadalmi aktivitásnak nevezi Gusti azt, amikor az akarattal, vagyis az önálló megnyilvánulás erejével fölruházott társadalmi egységek valamilyen formában kibontakoztatják létüket. A társadalomnak szükségképpen tevékenykednie kell az emberi szükségletek kielégítése érdekében, ezt az aktivitást nevezi Gusti gazdasági tevékenységnek. Az ember az anyagi értékeken kívül ismer ún. öncélú abszolút értékeket, mint például a vallásos, esztétikai, erkölcsi és filozófiai értékek. Ezeket összefoglalóan a szerző szellemi értékeknek nevezi. Ha nyomon követjük az emberek közötti viszonyok anyagát vagy tartalmát, vagyis az emberekből összetevődő egységeket, az emberi együttélés formáit, azt találjuk, hogy ezek mindig vagy *gazdasági*, vagy *szellemi* természetűek. Ahhoz, hogy a társadalom fönntartsa magát, számos szabályozó kategóriához folyamodik, ezért a szabadság nem jelenti mindenféle determináltság hiányát. A társadalmi okság pedig kettős formában mutatkozik meg: mint belső, az akarattól eredő, és mint külső, a megvalósulás feltételeiből fakadó okság. A társadalmi genesis esetében – a megnyilvánulások tanulmányozása után – a feltételek vizsgálatára kell Gusti szerint rátérni.

De mik is ezek valójában? Gusti erről a következőket írja: „A társadalom szükségképpen emberi egyedekből áll, az emberek biológiai realitása, faji jellege, az örökletesség, a betegségek, a veleszületett képességek stb. különböző módon hatnak a társadalomra. Mindezeket a hatásokat, vagy pontosabban föltételezettségeket nyomon követjük a biológiai keretben. Ez a két keret – a kozmikus és a biológiai – együtt kimeríti a természet területét, ezért nevezzük őket természeti kereteknek is. A társadalomban azonban létezik az önmaga részéről jövő föltételezettség vagy időbeliség is, abban az értelemben, hogy a jelenségi momentum minden megelőző momentum által föltételezett, vagy abban a vonatkozásban, hogy egy társadalmi egység föltétele az őt alkotó egyedek lelkivilága és minden más, környező társadalmi egység. Ez alkalommal a két föltételezettség társadalmi természetű, és történelmi meg pszichológiai jellegűnek nevezzük. Így a társadalom a maga akarati erejének kibontakoztatásában négy keret által föltételezett: a kozmikus, a biológiai, a történelmi és pszichikai kerettől; ezeket a módszer követelménye alapján megkülönböztetjük

ugyan, de a valóságban együttesen hatnak, s a társadalomtól bizonyos létformát követelnek meg, amelyeket a kutatás során feltárunk” (Gusti 1976: 108-109).

Ezek a keretek azonban *paralel* módon hatnak a társadalomra. Nem vezethető vissza az egyik keret a másikra, ezek együtt, egymás mellett léteznek és fejtik ki hatásukat. Ezt nevezi Gusti a *szociológiai paralellizmus törvényének*. Mindezek után a szerző úgy határozza meg a társadalmat, mint a társadalmi akaratból fakadó autonóm totalitást a maga párhuzamos megnyilvánulásaival – a gazdasági és szellemi (alkotó) és jogi és politikai (szabályozó) megnyilvánulásokkal – amelyeket a természeti (kozmozgikus és biológiai) valamint a társadalmi (történelmi és pszichikai) keretek föltételeznek. A tanulmány végén Gusti rátér a tulajdonképpeni lényegre: hogyan és miként épül e rendszerre a monografikus kutatás, ami a román társadalmi valóság helyzetét hivatott felmérni.

A mások által végzett monografikus kutatásokhoz képest Gusti abban látja saját módszerének az eredetiségét, hogy az az adott társadalmi egységben kivétel nélkül minden lényeges vonást tanulmányoz. A bemutatott rendszert Gustiék tulajdonképpen egyfajta munkatervként alkalmazták. Részletekbe menően szemügyre veszik a falu elhelyezkedését, a biológiai és szerkezetmorfológiai adottságokat, stb. „A szociológiai monográfiának elemeznie kell a falu és a környező természet között létező mindenféle viszonyt annak érdekében, hogy föltárja a falu és a környezethez való aktív és passzív alkalmazkodást. A szociológiai monográfiának ugyanilyen jelentőséget kell tulajdonítania a biológiai keret számára is, tanulmányoznia kell a lakosságot (születések, halálozások, házasság, vándorlás), elemeznie kell a falu faji összetételét (az antropometria és a vércsoportok alapján), meg kell vizsgálnia a falu biológiai kérdéseit (táplálkozás, higiénia, betegségek, népi orvoslás stb.). Ugyanilyen mértékben tanulmányoznia kell a történelmi és pszichológiai keretet, vagyis a falu múltját, (megalapítását és fejlődését, régi társadalmi megszervezését, a helyi szokásokat, a közigazgatási múltat, a művelődési intézmények múltját stb.) és a falu szellemi életét (a konformizmust és újító készséget, a szokások és a divat közötti konfliktust, a falusi személyiségeket, a közvéleményt stb.)” (Gusti 1976: 113). Ezeken kívül hasonló részletességgel kutatja a társadalmi – politikai megnyilvánulásokat, a gazdasági helyzetet, a szellemi megnyilvánulásokat (különös tekintettel a vallásra), a jogi megnyilvánulásokat (pl. bűncselekmények), az építészetet és a népművészetet, a családi és társadalmi egységeket és így tovább. Ezzel a módszerrel a monográfiai problémákat szervesen bele lehet építeni egy általánosabb, valóban szociológiai nézőpontba, amely meghaladja a társadalmi valóságnak az „állókép-szerű” felmérését, és lehetővé teszi a statikus mellett a dinamikus elemzést is.

3. Gusti kapcsolata a magyar kortársakkal

Gusti rendszeres kapcsolatot tartott fenn kora európai (többek között magyar) társadalomtudósaival. Imreh István történészprofesszor a következőképpen emlékszik vissza Gustira: „...kedves emlékem marad egy életre a Dimitrie Gustival való megismerkedés. Tehát Gustinál nem volt érezhető semmiféle magyarellenesség vagy bármiféle averzió a magyarsággal szemben.⁵ És az, ami izgalmassá teszi a gustiánus dolgokat, az az, hogy nála, az ő társadalomfelfogásában „tényezők” és „keretek” működnek. A társadalom életét négy „tényező” – a szellemi, a gazdasági, a jogi és a politikai-közigazgatási tényező – határozzák meg. Ezek azok, amelyeket együtt vizsgál. És a négy „keret”: a tájkeret, az élettani keret, a történelmi keret és a lélektan. Tehát nyilvánvalóan egy politélikus, sokcélú alakulatot lát maga előtt, és ezt egy egységre törő látásmódban vizsgálja”.

Venczel József, kora egyik legnagyobb erdélyi társadalomtudósa – aki ekkor már nem a Szabó Dezsői gondolatok, hanem a Széchenyi-féle önismeret-eszme megszállottja – úgy

⁵ Vö. az I. rész 2. szakaszában leírtakkal.

vélte, hogy a Gusti-féle monografikus módszer nem önmagában izgalmas, hanem azért, mert a további cselekvésnek lehet az alapja. A gustiánus módszert azért tanulja meg, dolgozza bele magát és alkalmazza, mert úgy véli, hogy így, ezekkel a szociológiai felmérésekkel lehet a magyarságnak a legtöbbet használni. Először meg kell ismerni a közösségeket, a rendeket, mielőtt újjáélesztenék, szerveznék, működtetnék őket.

A magyar néprajzkutató Lükő Gábor is sokat merített Gusti és egyáltalán a bukaresti tanszék szellemiségéből. Kétség nem fér hozzá, hogy Bukarestben a 30-as években világszínvonalú szociológiai és népismereti képzés folyt Dimitrie Gusti professzor intézetében. Lükő tehát Bukarestbe utazott, megtanult románul és Constantin Brăiloiu vezetésével zenefolklórt, Tache Papahagi vezetésével néprajzot tanult. Erről a már említett Henri H Stahl, aki ez idő tájt Gusti egyik főmunkatársa volt, a következőképp ír: „ahogy híre kelt a román szociológiai iskola munkájának, egyre többen érkeztek külföldről, hogy bekapcsolódjanak kutatásainkba. Az első külföldi 'diákunk', aki szociológiát tanulni jött hozzánk, a budapesti Lükő Gábor volt. 1932-ben egyszer csak kikötött szociológiai szemináriumunkon, ahol alkalmunk volt találkozni. Egy árva szót sem értett románul. Akkor még nem szerveztek nyelvkurzusokat a külföldi diákoknak, de Lükő, aki néprajzosnak tartotta magát, nem jött zavarba egy ilyen apróságon. Megkérdezte tőlem: hol beszélnek a legtisztábban a román nyelvet? Ráböktem a térképen Argeş megye környékére. Lükő elköszönt, s hosszú hónapokra eltűnt a szemünk elől: egy szál magában indult neki az országnak, hogy egy argeşi faluban kössön ki. Hanem miután jól megtanult románul, újra felbukkant a szemináriumon. Most már vihettük magunkkal a gyűjtőutakra. Bölcsész képzettségű lévén, Brăiloiu mellett dolgozott, folklór-, néprajzi és szociológiai adatokat gyűjtött”.

4. A monografikus kutatás konkrét lebonyolítása

Hogy is néz ki valójában egy falu monográfiájának az elkészítése? Erről a kérdésről Markos András *A monografikus szociológia* című cikkében olvashatunk, mely a *Társadalomtudomány* c. folyóirat 1942/4-5. számában jelent meg.

A vizsgálat a munka megelőző megszervezésével kezdődik. Ki kell választani a falut, mely a vizsgálat tárgya lesz és ennek a kiválasztásnak adott szempontokat kell követnie. Ezek a szempontok szociológiaiak és nemzettudományiak: a kijelölt falunak a kutatás kimerítését a benne rejlő sok probléma segítségével biztosítani kell, és lehetőleg képviselnie is minél több azonos sorsú, életformájú, strukturális felépítésű és funkcionális minőségű falut. Amíg nincs mód arra, hogy minden falu belátható időn belül a nemzettudományi célkitűzések elérésére a szükséges módon megvizsgálható legyen, lehetőleg olyan falvakat kell kijelölni, melyek több falut is kifejeznek. A kiválasztást meghatározza az ellátás kérdése, a munka megvalósításnak üzemi lehetősége is. Az érdeklődés sok iránya miatt a falukutató munkaközösségekben pszichológusok, biológusok, orvosok, egészségügyi szakemberek, mezőgazdászok, állatorvosok, közigazdászok, agrárpolitikusok, etnográfusok, földrajztudósok, jogászok, esztéták, történettudósok, természettudósok és még számtalan más szakemberen kívül szociológusok vesznek részt. A munkaközösség sokszor hatvan, nyolcvan, kilencven kutatóból áll. Ezeknek egyhónapos vagy hathetes elszállásolása és ellátása nem tudományos kérdés, de a kutatás megkezdése előtt erre is figyelemmel kell lenni. A falvak kijelölését ezért tájékozódás előzi meg: néhány monográfus a kijelölt vidékre vagy tájegységbe megy, ott ötven-hatvan falut futólagosan áttekint, a falvak nagyságáról, megfigyelhető életformájáról és az ellátás lehetőségeiről jelentést tesz, végül néhány falura javaslatot is tesz. A falu kiválasztását a kutatók megszervezése: kijelölése és kiképzése követi. Ezzel egyidejűleg folyik a kijelölt falu és tájegység addig megjelent írásos adatainak felkutatása és összegyűjtése is. A munkaközösség megbízott tagjai könyvtárt állítanak össze; az antropológiai tanulmányok elvégzésére laboratóriumot, egészségügyi szolgálatra orvosi felszerelést, a minél nagyobb dokumentálható anyag biztosítására fényképezőgépet,

filmfelvevőgépet, fonográf-hengereket, mérnöki- és rajzfelszerelést, valamint más technikai eszközöket visznek a kutatók magukkal. Ezen kívül gyűjtőíveket, üres táblázatokat, feljegyzésre szolgáló lapokat, nyomtatott formulákat is nagy mennyiségben küldenek ki a faluba. Az előkészítés és a munka megelőző megszervezése után kerül sor a kiszállásra, mellyel a társadalmi valóság kutatása azonnal megkezdődik. Öt-hat kutató, a statisztikusok csapata néhány héttel az egész munkaközösség kiszállása előtt kimegy a faluba és az összes statisztikailag kifejezhető adatokat összegyűjti és feldolgozza. Mire a munkaközösség megérkezik, táblázatokon és grafikonokon fel vannak tüntetve ezek az adatok. Táblázatban van összeállítva a falu lakóinak névsora is; a neveket sorszám előzi meg, a lakóház száma, születési év, vallási, iskolai adatok, foglalkozás és osztályhelyzet követi. A kutatók rendszerint az iskolát közös munkateremmé alakítják át. Ezek a táblázatok is ott kifüggesztve várják a kutatókat, akik ilyen módon azonnal és a kutatások egész ideje alatt bármikor tájékozódhatnak minden irányban. A kiszállt kutatókat kisebb csapatokba osztják be; ezek a kisebb munkaközösségek az egész vizsgálati anyag állandó figyelembevételével egy-egy kérdéscsoportot különösebb érdeklődéssel tanulmányoznak. Mind a négy kerettényezőnek és megnyilvánulási tényezőnek van egy-egy csapata. A valóság természete és a kutatás közben felmerülő kérdések vizsgálatára még állítanak össze csapatokat. (Például a család, háztartás, népnyelv, népviselet vizsgálatára, vagy a kapitalizmus szerepének vizsgálatára alakulnak ilyen csapatok.) A problémacsoport jellege szerint a csapatokba beosztott kutatóknak a száma változik: van olyan kérdés, melynek kimerítő megfigyelésére elegendő egy monográfus is, másokat viszont nyolc-tíz ember vizsgál. A csapatokba való beosztással lesz a kutatás rendszeres és megszervezett. A csapatokat egy felelős vezető alakítja meg, akinek munka-hipotézist kell kidolgoznia. A csapatoknak mindennap külön gyűlést kell tartaniuk, ahol az aznapi eredményről beszámolnak és a másnapi munkatervet elkészítik. A csapatok között a szervezés és a szüntelen irányítás teremti meg az együttműködést. A csapatok ugyanis nincsenek elszigetelve egymástól. A csapatgyűléseken kívül esti közös összejöveteleken napról napra megtárgyalják a monográfiát érintő kérdéseket is. A gyűlések anyagáról jegyzőkönyvet kell vezetni. A gyűléseken való részvétellel, a jegyzőkönyvek anyagának áttanulmányozásával és a közös munkateremben kitett táblázatok, munkaterv, utasítások és hirdetések segítségével bárki átláthatja a kutatás magasabb irányadó szempontjait, így feladatát értelmetlennek vagy szükségtelennek nem tekintheti. Az összefüggések, hatások, kapcsolatok bonyolult rendszerét ez az állandó sokoldalú és fokozatosan kiegészítő vizsgálat tisztázza. Hogy az anyag bármikor áttekinthető legyen, a gyűjtött anyagokat naponként osztályozni és rendszerezni kell. A kutatók ezért minden egyes adatot külön-külön kis lapra jegyeznek le. Minden lapon rajta van az adatközlő neve, életkora, vagyoni állapota, műveltségi foka, házának száma, azonkívül az adatgyűjtő neve, a kelet, esetleg valami észrevétel, vagy megjegyzés. Ezeket az önálló lapokat természetesen könnyű osztályozni. Egy kiszállás alkalmával tizenöt-húszezer ilyen lap is összegyűlik, melyek rendszerezve a vizsgálat irányáról azonnal kritikai képet adnak. Az osztályozott adatok áttekintése után látható lesz, hogy melyik kérdéscsoportot hanyagolták el a kutatók mélységben és kiterjedtségben egyaránt. A munkaközösségnek a kiszállás tartama alatt az objektív megfigyelésen és minél több adat összegyűjtésén kívül más feladata nincs. A falumonográfiák elkészítésének ezt a szakaszát a feldolgozás követi. A feldolgozást ugyanazok a kutatók közösen, együttes munkával végzik. A feldolgozás a kiszállás tartama alatt végzett munkának újabb kritikája is: ez alkalommal tűnik ki, hogy a kutatás egy-egy problémacsoportban elegendő anyagot gyűjtött-e össze. Rendszerint a hiányos adatok kiegészítésére újabb kiszállás válik szükségessé, melyen nyolc-tíz kutató vesz részt és egy-két hét alatt pótolja a hiányokat. A falumonográfiák elkészítése a kiadásnál fejeződik be; a monografikus szociológia egy-egy ilyen falu monográfiával kívánja dokumentálni törekvéseit és teljesítményeit.

A *Szabadság* című erdélyi magyar nyelvű napilap egyik olvasója így emlékszik vissza a falukutatás menetére:⁶

„Századunk első negyedében indult Európa-szerte a falukutatás mozgalma. A nyugati kezdeményezés hozzánk is érkezett. Dimitrie Gusti, a román falukutatás szakértője igyekezett népszerűsíteni mind a román, mind a magyar ifjúság körében. A tenni vágyásnak a gyökere ott szunnyadt az ifjúság lelkében. Egy 23 tagú főiskolás csoport: orvostanhallgatók, mérnökök, művészeti főiskolások, tanárjelöltek, teológusok, ifjú tanítók kezdték el a munkát, éppen 62 évvel ezelőtt, július 27-én. A munkatábor fővédnökségét Kós Károly, a nagy öreg vállalta, a tábor szellemi vezetője Szabó T. Attila volt. Az első falukutatás színhelyét Kós Károly jelölte ki: Bábony, Váralmás községhez tartozó, 300 lelkes falucska. Lakóinak kétharmada román, egyharmada magyar ajkú volt. E falucska határában terült el Kós Károly tanyája, ahol mintagazdaságot kívánt megvalósítani. Arra vállalkoztunk, hogy a megyei úttól a tanyáig járhatóvá tesszük a kezdetleges földutat. Tizenkét nap alatt, két hétagú csoport 260 m új utat készített el, és 340 m útszakaszt javított ki. Jutott idő arra is, hogy az épülő gabonás pincéjéből 40 köbméteres vizet vedrekkel kimerjük, a gabonás cserepezésén is dolgoztak. Az aratócsoport négy holdról kaszálta le a zabot, 3 holdról pedig a szénafüvet vágta le. A szellemi síkon dolgozók feltérképezték a falut, a telkeket, a kerteket, a gyümölcsösöket, a lakóházat, a szobák számát, ajtókat, ablakok nagyságát, a bútorzatot, a konyhák felszerelését, dísz tárgyakat: varrottasokat, gyapjútakarókat stb. Orvostanhallgatók vérnyomást mértek. Felhívták a figyelmet a gyógyfüvekre. Tanárjelöltek a nyelvjárást tanulmányozták, a magyar és román nyelv egymásra hatását; képzőművész hallgatók rajzokat készítettek. Teológusok a kis templomban vasárnap istentiszteletet tartottak. Közös szállóhely a csűr szénapadlása volt. Az ebédelt a korszerű disznóólban rendezték be kecskelábú asztal, lóca szolgált ülőhelyül. A tábor ellátását a kalotaszegi egyházmegye vállalta magára, adományok fedezték az útiköltséget. Vacsora után többnyire jegyzetelés, élcélődés vagy „A mi dalaink” füzet népi énekei csendültek fel az ebédelőben. Kós Károly és Szabó T. Attila is velünk együtt dalolt. A falu előbb közömbösen fogadta a falukutatókat, majd megbarátkoztak velünk. Egy tehetős gazda vendégei voltak egy vasárnap délben. A kétheti táborozás utolsó estéjén tábortűz mellett búcsúztunk. Másnap tizenöt kilométer gyalogút után érkeztünk Kós Károly Varjúvárához, aki egy üst fött kukoricával várt bennünket”.

Felhasznált irodalom:

Csapody Miklós 1982 *Egy nemzedék iskolája. Az Erdélyi F fiatalok története*. I. rész. Doktori értekezés, Szeged.

Gusti, Dimitrie 1976 *A szociológiai monográfia*. Bukarest: Kriterion Könyvkiadó.

László Ferenc – Cseke Péter 1986 *Erdélyi fiatalok. Dokumentumok, viták (1930–1940)*. Bukarest: Kriterion Könyvkiadó.

Markos András 1942 A monografikus szociológia. *Társadalomtudomány*, 4-5:497–547.

Kékesi Márk Zoltán (1979) szociológus, a Szegedi Tudományegyetem Pszichológia Tanszékének munkatársa, a győri Széchenyi István Egyetem multidiszciplináris társadalomtudományi doktori iskolájának hallgatója. Kutatási területe az objektív és a szubjektív életminőség különböző dimenziói a közép-kelet-európai poszt szocialista országokban, valamint ezek összefüggése a helyi közösségek értékrendszerével. Ezzel kapcsolatos publikációi az MTA Politikatudományi Intézetének két tanulmánykötetében jelentek meg (Utasi Ágnes (szerk.): A szubjektív életminőség forrásai; A szubjektív életminőség feltételei).

⁶ megjelent: *Szabadság* 1998. aug. 24. (X. évfolyam 194. sz.) 2. p.